

Sõnavabadus, tsensuur, privaatsus ja Internet, 1. osa

Kaido Kikkas
2023/2024

Kaido Kikkas 2023. Käesoleva dokumendi paljundamine, edasiandmine ja/või muutmine on sätestatud ühega järgnevatest litsentsidest kasutaja valikul:

- * GNU Vaba Dokumentatsiooni Litsentsi versioon 1.2 või uuem**
- * Creative Commonsi Autorile viitamine + Jagamine samadel tingimustel 3.0 Eesti litsents (CC BY-SA) või uuem**

Enne alustamist

- Nagu korduvalt öeldud: rääkijaga umbselt nõustumine ei ole nõutav, küll aga oleks hea kaasa mõelda
- Kursuse viimastes loengutes on ilmselt üsna palju ruumi erinevatele arvamustele
- See teema on viimasel ajal kasvanud nii suureks, et tuleb kaheks loenguks jagada

Alguseks väike trollimine, ehk suur probleem lapsepõlvega

- Vanasti oli lapsena OK
  - Onnide ehitamine
  - Kalapüük
  - Sõja- ja seiklusmängud
  - Kambad
  - Kriimustatud põlved
  - Mõned rumalad sõnad
- Tänapäev: APPIII!!!
  - Looduserüüste!!
  - Pole ju vegan!!
  - Vägivald!
  - Antisotsiaalsus!!
  - Enesevigastamine!
  - Poliit-ebakorrektsus!
- Ja siis küsib mõni, kust lumehelbekesed tulevad...
- Vastus: ühiskond toodab, k.a. küberruumis
- NB! „Mõelge laste peale!” on kauane tsensoorite lemmikfraas

Miks see teema on oluline

- Täisväärtuslikuks kodanikuks olemine eeldab
  - ligipääsu infole
  - oskust ja viitsimist sellega midagi asjalikku peale hakata
- Info ==> võim ==> raha
- Teisalt aga: Info ==> teadmised ==> vabadus (sh väiksem risk ärakasutamiseks)
- Arvamuste mahasurumine <==> demokraatia
- Kasvav probleem just „demokraatlikes“ lääneriikides (seda eriti enesetsensuuri ehk „pehme tsensuuri“ vormides - „ükski normaalne inimene ei arva niimoodi“)
- Angela Merkel novembris 2019: „Sõnavabadusel on hind ja piirid“ (vt näiteks <https://reclaimthenet.org/angela-merkel-limit-freedom-of-expression/>)

Nihe läänemaailmas

- Läänes on sõnavabadus kunagi olnud pigem vasakpoolsema maailmavaate teema (töölis-, kodanikuõiguste ja sõnavabaduse liikumised, hipid, Martin Luther King...), tsensuuri pooldasid rohkem parempoolsed konservatiivid („korralikud pereinimesed”)
- Tänapäevaks on selge tendents vastupidises suunas - tsensoreteks on hakanud (uus)marksistid, antifašistid, feministid jpm „endised rõhutud” (paralleel kõikvõimalike revolutsioonidega, mis võidu järel kipuvad massimõrvu ja diktatuure tekitama)
- Eriti teravalt esil ülikoolides kui traditsioonilistes sõnavabaduse kantsides (ehk parim näide: UC Berkeley, omaaegne sõnavabadusliikumise keskus)

„Tõejärgne” meediaruum

- Sotsiaalmeediaplatvormide jätkuv levik:
  - Kiire ja käepärane
  - Võrgustikud ja „kajakambrid”
  - Võimalus paralleelselt jälgida väga erinevaid allikaid
  - Paraku ka võimalus toota järjest keerukamaid võltsinguid (deepfake)
- Traditsioonilise meedia jätkuv allakäik:
  - Selgete tellimuslugude osakaalu kasv
  - Ülepolitiseeritus ning uudiste (ja üha enam ka töötajate) valik agenda järgi
  - Delfistumine (kiirus versus kvaliteet, klikijaht)
  - Ajakirjanike professionaalse taseme pidev langus (alates silmaringist ja analüüsivõimest ning lõpetades elementaarse kirjaoskusega)

Probleemid hariduses ja teaduses

- UC Berkeley näidet juba mainisime
- „Päästikuhoiatused”, „turvatsoonid” ja vastuvaidlejate tühistamine
- Loogiline jätk: teaduse muutumine
- Tabuteemad ja „seda ei tohi küsida” (tühistamise ähvardusel) teaduses. Galileo Galilei ja inkvisiitorid?
- Praktiline mõju: kes tahaks endale „õiget sorti” ja „õigete vaadetega”, aga võhikust hambaarsti (automehaanikut, turvameest...; vt ka varasemat professionaalsuse teemat)?

EV põhiseaduse §45

- Igaühel on õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil.
- Seda õigust võib seadus piirata avaliku korra, kõlbluse, teiste inimeste õiguste ja vabaduste, tervise, au ning hea nime kaitseks.
- Seadus võib seda õigust piirata ka riigi ja kohalike omavalitsuste teenistujatel neile ameti tõttu teatavaks saanud riigi- või ärisaladuse või konfidentsiaalsena saadud informatsiooni ning teiste inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks, samuti õigusemõistmise huvides. Tsensuuri ei ole.

„Pole midagi uut päikese all” (Koguja)

- Tsensuuri on mainitud juba vanas Egiptuses
- Antiik-Kreeka ja -Rooma
- Mainitud Piiblis (prohvetite tagakius vanas Iisraelis)
- *Index librorum prohibitorum*
- N. Liit - kogu usukirjandus tabu; Glavlit
- ...

Kahtpidi Ameerika

- Ühelt poolt tahab olla demokraatia musternäide
- Teiselt poolt on teada väga räige tsenseerimise juhtumid
- Comstock Act (*Federal Anti-Obscenity Act*) -vastu võetud 1873, päris tühistatud pole tänini
  - Voltaire, Boccaccio, Chaucer....
  - 1001 ööd
  - Dr. Dolittle
  - Onu Tomi onnike
  - Tom Sawyer, Huckleberry Finn
- NB! Mitmed eespoolmainitutest olid kunagi N. Liidus „noortekirjandus”!

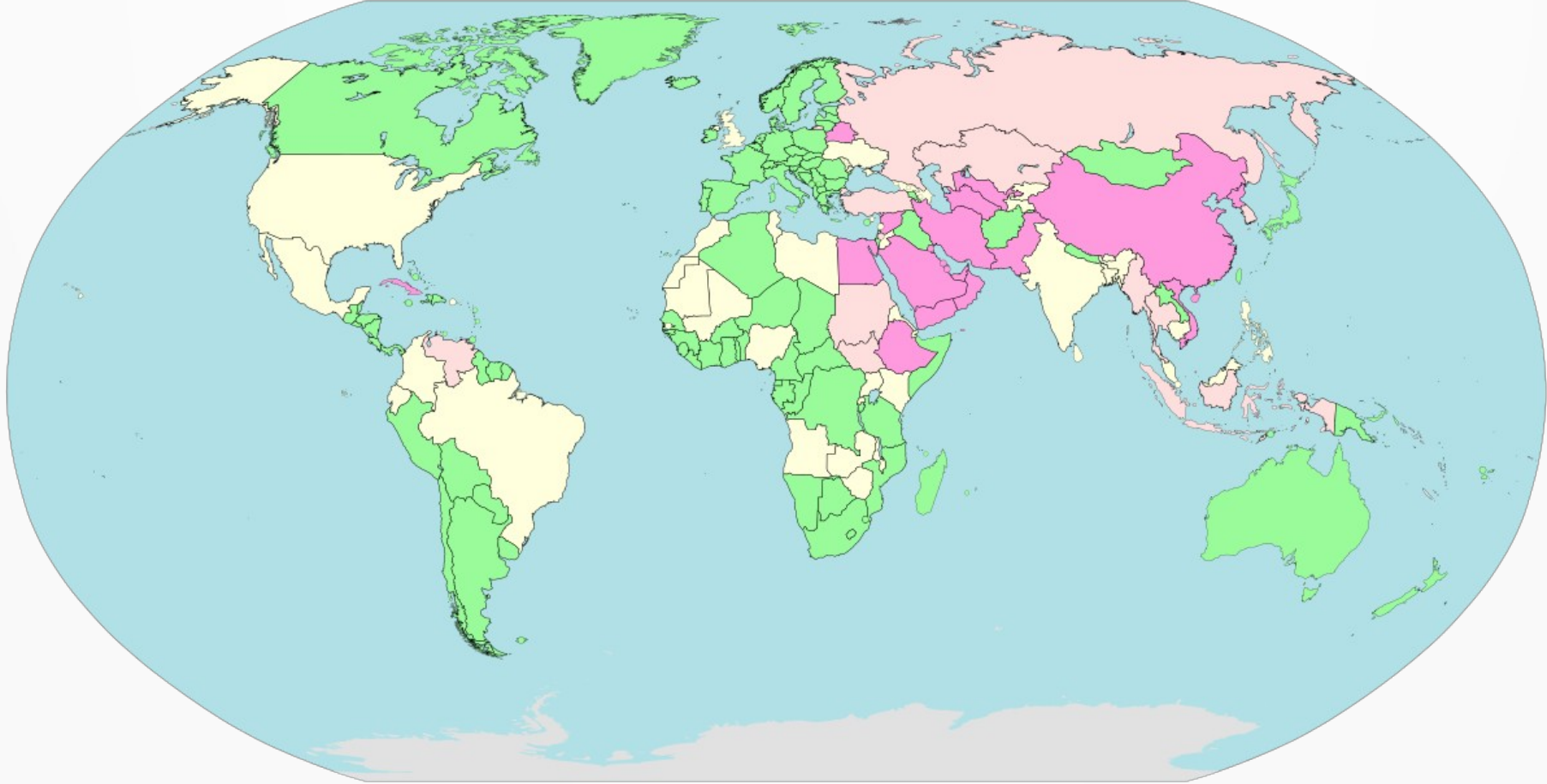
Internetitsensuur

- Üldiselt suhteliselt uus asi, pärineb suuremalt jaolt möödunud sajandi lõpuaastatest
- Põhjus: „vana kooli” pröökajad ei teadnud pikka aega temast midagi...
- Teisalt aga on sotsiaalmeedia tulekuga lisandunud täiesti uued huvigrupid
- Vt ka märkust eespool poliitilise rõhuasetuse muutumise kohta

Kangelaslik luuraja või vastik spioon?

- Filtreerimine => "mustus välja, puhas jääb" (N: kohv)
- Blokeerimine => "juurdepääsu keelamine" (N: korvpall)
- Tsenseerimine => "võimu kasutamine juurdepääsu keelamiseks" (N: meedia)

- SAMA TÄHENDUS, ERI HINNANGUD!

Seis maailmas 2018

Algus

- 1990 – USA salateenistus korraldas reidi Steve Jacksoni firmasse, mis tegeles mängude loomisega (süüdistusega, et loodav materjal võib aidata “häkkereid” - üheks põhjuseks oli Loyd “The Mentor” Blankenshipi palkamine mängu reegliteraamatu koostajaks). Vastukaaluks sai alguse Electronic Frontier Foundation
- 1993 – asi jõudis kohtusse ja võimud said vitsa (50k kahjutasu + 250k kohtukulud)
- Suurema kisa algus: 1995. aasta ajakirja “Time” kaanelugu “Cyberporn” võrguporno kohta - hilisemal ajal peetud täiesti ebakompetentseks kirjutiseks

Internetitsensuuri tõus USA-s

- 1996 – *Communications Decency Act (CDA)* – läbis USA Kongressi, kuid võeti järgmisel aastal päevakorrast maha vastuolude tõttu sõnavabadusega
- 1998 – *Child Online Protection Act (COPA)* – võeti suurema löömise järel lõplikult päevakorrast maha 2009
- 2000 – *Children's Internet Protection Act (CIPA)* – kehtib USA-s 2003. aastast ning kohustab kõiki avalikke raamatukogusid ja koole internetiliiklust tsenseerima, kui nad tahavad föderaaltoetusi kasutada

Kuidas defineerida roppust

- USA-s on üldiselt kasutusel “Milleri test” (California pornokunni Marvin Milleri järgi, kes kaotas 1973. aastal kohtuasja osariigi vastu)
- Teos on ropp, kui
  - see tundub keskmisele inimesele olevat seksuaalselt erutav
  - see kirjeldab ebasüüdsal viisil seksuaalkäitumist või eritusfunktsioone
  - sel ei ole eraldi võttes erilist kirjanduslikku, kunstilist, poliitilist või teaduslikku väärtust

Seitse koledat sõna

- 1972. aastal salvestas püstijalakoomik George Carlin plaadi “Class Clown”, kus oli ka pala “Seven Words You Can Never Say on Television”
- 1973. aastal lasi raadiojaam WBA selle eetrisse – asi läks kohtus kuni ülemkohtuni välja, mis andis 1978. aastal häältega 5:4 võidu tsensoritele
- (sõnad võite huvi korral ise välja guugeldada :))
- Võrdluseks: Patrick Ishmael guugeldas samu sõnu 2007. aastal poliitilistest blogidest ja leidis... päris palju.
<https://web.archive.org/web/20070303151722/http://newsbuckit.blogspot.com/2007/02/seven-words-you-can-never-say-on.html>

Põige Aasiasse: Hiina

- Üldine tendents – hiinlased võtavad Lääne sigadused üle, lisavad rahvuslikku koloriiti ja keeravad vinti juurde
- 1994 – Internet jõuab Hiinasse
- 1996 – esimene tsensuuriseadus
- 1998 – Suur Hiina Tulemüür (Kuldne Kilp) sai alguse
- 2000 – kogu sisutootmine kontrolli alla
- 2002 – Google blokeeriti
- 2005-2010 – Google pakkus Hiinas piirangutega teenust
- 2010 – Google loobus enesetsensuurist, järgnes mitu aastat kottimist ja lõpuks lõpetati seal teenuste pakkumine üldse

„1984” Hiina moodi

- Sotsiaalkrediidisüsteem: Hiina mastaapne jälgimisprojekt
  - traditsiooniline Hiina mõttemall (konfutsianism, keisrikultus ja karistussüsteem)
  - kommunistlik ideoloogiapärand
  - kõrgtehnoloogia
- Algus ca 2014, 2022. aastast olemas üle 60 veidi eri viisidel toimiva kohaliku osasüsteemi (üleriigiline süsteem esialgu viibib)
- Põhielemendid:
  - jälgimine (kaamerad, mikrofonid, võrgujälgimisseadmed jne)
  - suurandmed ja nende töötlusmehhanismid
  - sanktsioonide süsteem
- „Exp'i kaotada” (RPG stiilis) võib ka näiteks videomängus sohitegemise eest

Näiteid viisidest, mille eest miinuseid saab

- Ühistranspordis söömine (Beijing; erand väikelastele ja haigetele)
- Vanemate sugulaste ebapiisav külastamine (Shanghai; kaebuse korral)
- Transpordis valele kohale istumine (Guangzhou)
- Kaugtulede väärkasutus liikluses (Shenzhen)
- Laua reserveerimine restoranis ja mitteilmumine (Suzhou)

Tsensuuritehnoloogiad

- Võtmesõnad
- Veebiaadressid (URLid)
- IP-aadressid
- Nimeserverid
- Paketifiltrid
- Otsimootorid ja portaalid
- “Aktiivne tsensuur” (DDOS ja muud ründed)

Rakendusviisid

- E-postis – piir tsenseerimise ja mõistliku sodieemalduse vahel on teinekord hägune (eriti serveri poole peal)
- Veebilehitsejas (pluginad) – sama asi
- Arvutis – reeglina eeldab adminiõigusi
- (Koht)võrgus – puhverserverite (prokside) abil
- Otsimootorites
- ...

Tsensorarkvara

- Net Nanny 1994 – esimene omataoline
- Websense 1994 – Raytheoni kontsern (USA kaitsetööstuse üks lipulaevu)
- Green Dam Youth Escort 2009 – Hiina põhitegija
- Võrreldes kümnekonna aasta taguse ajaga on tsensorvara turg tublisti konsolideerunud, lisaks ei ole täna enam tegemist nii üheselt USA fenomeniga

Esineb probleeme...

- ei blokeeri kõike, mida peaks idee poolest blokeerima
- blokeerivad palju sellist, mida ei peaks blokeerima ("ass", "pussy" jt. mitmetähenduslikud sõnad)
- blokeerivad peamiselt seda, mida autor soovib
- ei pea ajaga sammu (üldisem ärivara häda)
- võimalik haneks püüda
- aeglustavad tööd
- kohati on ise turvarisk
- EELKÕIGE AGA TENDENTS MUUTUDA VÕIMU TÖÖRIISTAKS

Veebis blokeeritakse

- ...mõningaid (ent kaugeltki mitte kõiki) porno- ja ebasüüdsate tekstidega saite
- ...paljusid "vastuolulisi" - kodanikuõiguste eest võitlejad, rohelised, seksuaalvähemused, sünnikontrolli eestkõnelejad, puuetega inimesed jne
- ...suurt hulka absoluutselt asjassepuutumataid
- Tsensurvara kui tarkvaratööstuse haru taga on seega olnud seni rohkem „traditsioonilisi“ parempoolseid tsensoreid (aga seegi tõenäoliselt muutub, vt märkust eespool)

Paar veidrat näidet

- The Scunthorpe Problem (aka *clbuttic error*) - hillaryanne@hotmail.com, assassins...
- Kange jooksja Tyson Homosexual ja üks pistrikuliik
- *WINE is bad for you*
- Üks tuntud tsensorvara lasi läbi domeeni *hardcoresex.com*
- Veel üks märkus: ameeriklased, araablased, hiinlased ja venelased tsenseerivad äärmiselt erinevaid asju – USA-s on peamiselt maailmavaateline, Lähis-idas lisandub usuline, Hiina ja Venemaa aga blokeerivad kõike, mis võib segada enda kodanike „kotis” hoidmist

Täitsa porno (ühe hiinlaste süsteemi arvates)

https://en.wikipedia.org/wiki/Green_Dam_Youth_Escort

... natuke veel: *a hot chick with nice pussy*

<https://www.istockphoto.com/photo/kitten-and-baby-chick-gm144285819-3790194>

Käigud ja vastukäigud

- VPN
- Puhverserverid
- Krüpto
- Sneakernet

- Aga ka Wikileaks, Tor, I2P jmms
- Peamine point: tsensuur (ka üldisemas mõttes) on efektiivne vaid vähikute puhul

Tänaseks aitab

Jätkub järgmisel nädalal...